

he considered one of the main reasons, but the main motive of family-related complex. Sumtsov later planned to prepare a thorough study of the motives of poems by the artist.

In the studio «„The Sun goes down” by Shevchenko (in the situation of household and literary)» Sumtsov tried to investigate one of the Shevchenko's work in the context of world culture.

Keywords: national basis, progress, ukrainophilism, revival, censorship, circular, study, reception, biography, visualization, motives poetry, foreign influences, complete edition of Shevchenko, culture of the Slobozhanshchina.

УДК 82-92:821.161.2

Дмитро ЄСИПЕНКО

**«...Я ГАЗЕТУ ПОКИ ПРОЧИТАЛА, ТО ВСЮ ЇЇ
СЛІЗЬМИ ЗМОЧИЛА...»: ДО ІСТОРІЇ ПУБЛІКАЦІЇ
ТА ЧИТАЦЬКОЇ РЕЦЕПЦІЇ
СТАТТІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА
«ШЕВЧЕНКОВІ РОКОВИНИ»**

Стаття освітлює контекст появи замітки на сторінках «Громадської думки», першої української щоденної газети Наддніпрянщини. Коротко охарактеризовано структуру та смислове наповнення Грінченкового матеріалу. З одного боку, він представляє досить традиційну модель інтерпретації творчості Шевченка, національного поета і вчителя. З іншого, автор статті закликає не лише до словесного вшанування поета, але й до розуміння його текстів як щоденного керівництва до дії. Окрему увагу звернено на

тексти, друковані у тогочасній пресі. Вивчення цього питання засвідчило неоднозначність сприйняття нових (з точки зору мови і змісту) матеріалів як освіченими міськими читачами, так і селянами. Як додаток до статті уперше після 1906 р. публікується текст замітки «Шевченкові роковини».

Ключові слова: шевченкознавство початку ХХ ст., історія української журналістики, читач, літературне джерело, публікація, цензура, «Громадська думка», «Нова громада», Марія Грінченко, Сергій Єфремов, Володимир Леонтович.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідники неодноразово зверталися до розгляду Грінченкової рецепції творчості Шевченка, відзначаючи вирішальне значення знайомства з «Кобзарем» для особистісного і національного формування письменника (варто згадати розлогі огляди Вячеслава Чорновола [23, 100–120] та Анатолія Погрібного [13]). Утім, в узагальнюючих характеристиках нерідко нівелювалися важливі нюанси й акценти розуміння Грінченком доробку визначного попередника¹. В останні роки з'явилася низка статей вужчого дослідницького спрямування: про окремі шевченкознавчі сюжети у біографії Грінченка [12; 17], постать Шевченка у грінченковій публіцистиці 1892–1893 рр. [1], зіставлення окремих художніх характеристик поетичних творів двох авторів [16] тощо.

Постановка проблеми. Мета статті. У пропонованому матеріалі фокус вивчення зосереджено на замітці Грінченка «Шевченкові роковини», яка з'явилася на шпальтах газети «Громадська думка» у 1906 р. А саме висвітлюються обставини публікації статті у контексті історії цього періодичного видання, структура і смислове наповнення її частин, а також читацька рецепція.

Виклад основного матеріалу. «Громадська думка» є знаковим виданням в історії вітчизняної періодики, першою щоденною українською газетою Наддніпрянщини. У різних

---

¹ До прикладу, невиправданим спрощенням виглядає теза авторки статті «Рецепція феномена Тараса Шевченка Борисом Грінченком та його сучасниками» (2013) про те, що «оцінки постаті українського поета залишалися незмінними протягом усієї літературно-критичної діяльності митця» [9, 213].

працях можна зустріти неоднакові оцінки ролі та міри участі Бориса Грінченка у її підготовці. Насправді він був членом редакції, одним із найактивніших авторів (наразі атрибутовано понад 40 дописів). Як відомо, «Громадська думка» проіснувала менше восьми місяців: перший номер з'явився 31 грудня 1905, останній – 18 серпня 1906. Уся коротка історія її існування супроводжувалася судовою тяганиною, «трусами» (обшуками) і запобіганням перед місцевими цензорами. Як і для цілого суспільства, для Грінченка цей період був позначений низкою знакових подій. Паралельно з роботою в газеті він редагував часопис «Нова громада», від кінця червня головував у новоствореній київській «Просвіті».

Участь письменника у роботі «Громадської думки» та її наступниці – газети «Рада» (вересень 1906 – липень 1914) – досить докладно розглянула Інна Старовойтенко [19] [20, 14–21]. Утім, питання не можна вважати цілком висвітленим бодей тому, що до наукового обігу не запроваджено значну кількість джерельних матеріалів. Спогади сучасників – передовсім Євгена Чикаленка [22], Володимира Самійленка [18], Дмитра Дорошенка [11], Сергія Єфремова [10] – добре знані, цитовані та коментовані у працях істориків українських періодичних видань. Чимало важливих свідчень ще чекають на першопублікацію в архівах (зокрема, листування співробітників редакції газети). Інші матеріали, попри появу друком, не користуються належною увагою дослідників. До останніх належить і цінна джерельна публікація Осипа Гермайзе у журналі «Життя і революція» [4]. У супроводі короткого супровідного слова дослідник оприлюднив протокол допиту Грінченка 17 лютого² 1907 року. У ньому письменник відповів зокрема і на питання у справі газети «Громадська думка», революційно-агітаційної діяльності її редакторів.

Але звернімося до кінця лютого 1906 р., коли українська громада готувалася до 45-х роковин смерті Шевченка. У цей час Грінченко отримав від Миколи Василенка, редактора і співробітника газети «Киевские отклики», запрошення взяти

² Тут і далі дати подано за старим стилем.

участь у формуванні шевченківського випуску цього видання: «Чи не написали би Ви, Борисе Дмитровичу, маленьку замітку для „Откликів” – „Памяти Шевченка” для 26 февраля. В редакції треба мати 24-го» [2]. Імовірно, письменник відповів відмовою. У кожному разі, його текст не з'явився в «Отголосках жизни» (саме так називалася газета з кінця лютого до початку червня того року)³.

Василенко був також співробітником і «Громадської думки», на сторінках котрої з'явився текст замітки «Шевченкові роковини». Окрім неї, у тематичному шевченківському випуску газети від 26 лютого 1906 р. під загальною назвою «Пам'яті Великого Кобзаря Землі Української Тараса Шевченка» було вміщено відозву редакції (без підпису), дописи «Просвітний пам'ятник Тарасові Шевченкові» Модеста Левицького, «Національність в Шевченкових творах» Василя Доманицького, «Орел України» Леоніда Пахаревського, «Т. Г. Шевченко. Сорок п'яти роковини (1861–1906)» Івана Рудьки (Огієнка), а також вірш «Вінок Тарасові Шевченку в день 26 лютого» В. Сивенького (Володимира Самійленка) [8, 2–3].

Невеликий, на дві шпальти, Грінченків матеріал має виразне інформаційне і дидактичне спрямування з переважанням другого елемента. Текст добре структурований і можна досить чітко визначити послання кожної з його частин. Насамперед Грінченко пояснює зміст поняття «роковини», відзначає вшанування Шевченка «австрійськими» українцями (на Буковині та Галичині), а також у США. Він висловлює сподівання, що з часом ці заходи матимуть цілком легальний характер і в підросійській Україні, також – що у них братиме участь не лише освіченіша (передовсім міська) громада, але й селяни.

Далі автор пояснює головну чесноту Шевченкового чину: боротьбу за скасування поділу на мужиків та панів, наголошує, з У коментарі до публікації фрагмента листа Василенка у вид. «Т. Г. Шевченко в епістолярії відділу рукописів» (1966) справедливо зазначено, що «Б. Д. Грінченко опублікував статтю під назвою „Шевченкові роковини” в газеті „Громадська думка”, 1906, 26. II, № 45» [21, 236]. Утім, цей факт безпосередньо не пов'язаний зі змістом епістоли майбутнього другого президента Української академії наук. Слід також зауважити, що у згаданому виданні лист подано з дрібними огріхами. Тому цитований фрагмент подано за автографом.

що творчість поета скеровувала освічених людей до народної праці. Грінченко підкреслює важливість ушанування поета не словами, а діями, «щоденним ділом». А власне йдеться про запровадження справедливого соціального ладу, що передбачає єднання інтелігенції і «робочого люду». Ця теза проілюстрована рядками з послання «І мертвим, і живим» («Обніміться, брати мої [...]», а також «Учіться, брати мої [...]»)⁴.

Грінченко обстоює думку про відчуження багатьох українців від своєї мови і звичаїв, «обмоскалення» та «обполячення», вживає на означення таких відступників означення «будяків» та «бур'янів», що «ростуть на нашому полі без ніякого добра для свого народу». Він закликає Шевченковими рядками:

*Не цурайтесь того слова,
Що мати співала,
Як малого колихала,
З малим розмовляла⁵.*

⁴ Грінченко цитує тексти за «Частиною з „Послання“», уміщеною в першому томі збірника «Вік» (1900):

Учіться, брати мої,
Учітесь, читайте –
І чужого наuczайтесь
Й свого не цурайтесь. [3, 108–109]

І досі цей фрагмент у різних публікаціях подається саме у такому формулюванні: з першим рядком, що Шевченкові не належить (пор. [24, 354]).

⁵ Цитований текст відрізняється від варіанту, усталеного едичією практикою. У «Гайдамаках» стоїть:

«Не одцуравсь того слова,
Що мати співала,
Як малого повивала,

З малим розмовляла». [24, 134]. У цьому та попередньому згаданому випадках маємо справу з цікавим явищем – переінакшенням Шевченкових рядків. Автор заледве чи прагнув подати їх зміненими, радше він ішов за тогочасною текстологічною традицією, згідно практики останніх відомих йому видань. З іншої сторони, поезія Шевченка і нині нерідко звучить із цими, а також іншими модифікаціями, не зафіксованими у варіантах автографу та авторизованих виданнях. Таке самостійне від власне авторського тексту життя цитат можна пояснити самоцінністю думки, висловленої у них. Вони вилонюються з контексту окремого художнього твору, стають афоризмами, фольклоризуються.

Грінченко підкреслює, що мовна роз'єднаність є причиною багатьох історичних невдач українців. Безумовно, ці тези не є чимось новим у доробку Грінченка, вони звучать ще на початку 1890-х рр. в його «Листах з України Наддніпрянської» [7, 37–46].

Кількома словами у «Шевченкових роковинах» охарактеризовано й устрій, до котрого слід прагнути. Властиві йому рівність і добробут означатимуть, зокрема, і достатню кількість землі для робітника-хлібороба. Наприкінці замітки Грінченко (цитуючи Шевченкові «Минають дні, минають ночі») ще раз закликає не «спати на волі», не «гнилою колодою по світу валятися», а працювати, «щоб завелася в нас та щаслива вольна сім'я», про яку Шевченко писав у своєму «Заповіті» [8, 3].

Як можна зрозуміти зі стислого переказу змісту «Шевченкових роковин», висловлені у замітці думки не вирізняються особливою незвичайністю й оригінальністю. Втім, кілька моментів усе ж вартують особливого відзначення. Серед інших це питання зорієнтованості тексту на читача, авторське уявлення про запити свого реципієнта. Як відомо з історії видання «Громадської думки», один із натхненників випуску газети Євген Чикаленко змінив попередній задум «чисто народної мужицької часописі» на користь «народної газети» та щомісячника для інтелігенції (ним став журнал «Нова громада», що виходив з січня по грудень 1906 р.) [20, 8–9]. Цікаво поглянути, як узгоджується з такою позицією зміст замітки «Шевченкові роковини». Її спрямування, як уже мовилося, значною мірою повчально-роз'яснювальне. Деякі аспекти стосуються передовсім селян-хліборобів, «робочого чоловіка» (за визначенням Грінченка). Це й інформація про відзначення роковин поза межами наддніпрянської України, і порушення гострого (особливо у 1905–1906 рр.) земельного питання. Водночас апеляції до соціальної та мовної рівності, національної солідарності так само спрямовані на кола інтелігенції. Недарма Грінченко переконує: «Вимагає Шевченко від освічених людей: свій розум, свою науку, свій хист покласти на те, щоб пригорнути до себе того, хто був досі „найменшим братом“ – робочого чоловіка» [8, 3].

Чи така біполярна орієнтація мала наслідком бажаний результат, чи діставали тексти «Громадської думки» (а серед них і «Шевченкові роковини») очікуваний відгук читачів? Відповідь на ці питання не є однозначною. З одного боку, цілком очевидною є відсутність ажіотажу серед передплатників та покупців газети. Намір видавців збільшити її наклад до десяти тисяч примірників залишився нереалізованим через брак охочих (вистачало трьох із гаком тисяч) [20, 23]. Пояснення цього явища є комплексним. Це і переслідування читачів місцевою адміністрацією, і поміркована (після конфіскації першого випуску і постійних клопотів із цензурою) політика редакції «Громадської думки». Як наслідок – нерідко газета фактично із запізненням дублювала інформацію з російськомовних видань.

Грінченко жваво цікавився відгукми читачів газет «Громадська думка» і «Рада», журналу «Нова громада» і досить докладно прокоментував їх у своєму огляді «Тяжким шляхом (Про українську пресу)» (1906). У листах до редакції селяни часто стверджували, що не розуміють мови видань. Як наслідок, вони часто віддавали перевагу звичній російській пресі. Дописи окремих навіть освічених міських реципієнтів свідчили про гостре несприйняття ними мовної політики, дехто з них навіть дозволяв собі лайливі словесні випадки на зразок: «Усьи люди кажуть що яки появились на свободи сумасшедшии люди в ХХ вики, що печатають еще сумасшедшии газеты на эфиопском языке: „Громадська Думка“, або „Свобода и Право“ и другии беснованья. Смих с таких дурнив, що аж бока болят, а ще думают, що издатели и сочинители такой мови и дила, що вони вумницы. Сухомозкии вы, сбисились вы, вирно у вас жир коле, що нема у вас совести и сорому, що видумаете лихо людям. Напечатайте же цее у своих газетах!» або ж «Когда в Киеве арестовали редакцию „Гром[адської] Думки“, мы порадовались за наше слово, ибо думали, что от этой банды прышелепуватой газетное дело в Киеве перейдет к более светлым головам [...] Да будете Вы прокляты, негодяи и губители нашего дорогого, прекрасного и понятного украинского слова! Что вы делаете с этим словом на радость

нашим ворогам? Кто дал Вам на это право, узурпаторы Вы подлые?» [6, 21–22, 31]⁶.

Поміркваніших читачів теж непокоїло питання мовного туризму. Скажімо, один із анонімних дописувачів навіть відмовлявся від передплати видань, «позаяк кожне число газети, як і кожна книжка журналу, мене бентежить через граматичний хаос, що в них панує [...]» [6, 31]. З огляду на заявлену проблематику статті, особливо прикметні непоодинокі апеляції до головного авторитета у мовному питанні – Тараса Шевченка. Правопис нової преси викликав у читачів застереження, бо ж він не такий, як у «Кобзарі» (де «скрізь стоїть Ъ, Ы, И» [6, 22]⁷). Але допитливих реципієнтів турбувала не лише орфографія, але і лексика, стиль статей, вони повсякчас цікавилися у редакторів: «Чому ви не пишете так, як Шевченко або Марко Вовчок?» У нарисі «Тяжким шляхом» Грінченко аргументовано пояснював, що вимоги часу, а також особливості публіцистичного і науково-популярного стилів диктують інші мовні потреби. Послідовний і переконаний прихильник творчості згаданих літераторів, він, однак, стверджував: «[...] коли б їх тепер посадити писати не вірші та сільські оповідання, а наукові розвідки до „Нової громади” або публіцистику до „Ради”, вони або зовсім нічого не писали б, або написали б так, як і ми, а може ще й гірше». Письменник доречно зауважував про розширення лексичної складу української мови протягом понад півстолітнього періоду [6, 40–41].

Певна річ, особливу насагу для продовження праці Грінченкові та колегам з редакції дарували численні листи з подяками. Часом мова цих епістол виказувала брак освіти у авторів; утім, в недостатчі щирості їх звинуватити важко. Появу чергового номера вони очікували «як сонечка», «як рідного брата», «ныначы вылькдынь»; а діставши, збиралися великою

---

⁶ Грінченко зумисне не змінював мови цих викривальних листів, так само без адаптації подано і вміщені тут фрагменти. Прикметно, що автори не мали сміливості вказати своє справжнє ім'я. Перший цитований допис узагалі не було підписано, у той час як другий належав «Настоящей Украинке».

⁷ Йдеться про так звану ярижку. У відповідь на закиди Грінченко вдався до розлогої оповіді про історію українського правопису [6, 22–28].

громадою: «[...] не вдвох читать, а чоловік із тридцять і чередуємся: то в Сидора, то в Степана, то в Івана [...] Газету „Рада” і покойну „Громадську Думку”, кажу вам не брешучи, вони постійно зустрічали як паску та красне яйце» [6, 22, 53].

Грінченкові, знавцеві читацьких уподобань українського села, особливо залежало на думці селян із близької йому Олексіївки на Катеринославщині⁸. Він надсилав газету своїм колишнім учнів і цікавився їхніми враженнями від прочитання. Розгорнутими міркуваннями з приводу публікацій «Громадської думки» ділилася кума подружжя Грінченків, Марія Познякова (від імені також і свого чоловіка Петра). На її думку, цікава і «бойка» газета була все ж «трошки важкенька для нашого розуму», зокрема й через свою мову: «Я то пошти шо все розбіраю, і любі мені ці газети, а вони⁹, кажуть, до рускої мови більше звикли, тепер ця важка». Навчена подружжям Грінченків висловлювати свої враження від художніх творів, прочитані публіцистичні тексти Познякова коментувала часом дуже емоційно: «А про Шевченка роковину, я газету поки прочитала, то всю її слізьми змочила, і той номер у себе буду держати, поки я жива. А ще номер св[ятого] Великодня! Ох ти Боже милий! Я прямо можу сказати: ви янголи святі, а не земні люди» [15, 1 зв.].

Як уже згадувалося, одним із ключових питань як для подружжя Познякових, так і їхніх односельців було питання розподілу землі, вони уважали, «шо недобре те, шо не кажуть нам прямо, не навчають добре; шо в цім разі робити, коли землі просим, а проте відмови нема!» [14, 1 зв.].

То чому ж Грінченко лише побіжно згадав про цю проблему у «Шевченкових роковинах», чи може бути головною причиною невеликий обсяг замітки? Вочевидь, таки ні. Як і інші співробітники редакції «Громадської думки», він мав

---

⁸ На запрошення Христини Алчевської Борис і Марія Грінченки майже сім років (1887–1894) пропрацювали у місцевій школі. Занотовані враження місцевих селян від прочитаних українських і зарубіжних художніх текстів слугували письменникові матеріалом для написання соціологічних статей до «Нової громади» (1906) і збірника «Перед широким світом» (1907).

⁹ Мова про односельців.

підстави остерігатися, що наслідком публікації гострих випадів можуть стати нові проблеми з випуском видання (наприкінці березня 1906 р. проти газети було відкрито 11 судових справ). Окрім того, у листі до Володимира Гнатюка письменник натякав, що тексти «Нової громади» і «Громадської думки» проходять через внутрішньоредакційне сито: «Хоч наш одвічальний редактор і цензурує нас, та всього не вхопить» [25, 180]. Вочевидь, ця згадка стосувалася Володимира Леонтовича, видавця газети та редактора журналу. З ним у деяких співробітників редакції видань склалися непрості взаємини. За свідченням Сергія Єфремова, Леонтович підозрював передовсім його, Грінченка і Матушевського в «усіх смертних гріхах того часу», закидаючи підбурювання селянства на грабунки, захоплення панських маєтків тощо. У запалі Грінченко та Єфремов «починали іноді балакати гостро» [10, 610–613]. Для землевласника Леонтовича земельне питання було особливо дразливим, тож суперечки на цьому ґрунті виникали часто. Очевидно, не такими вже патетично невиразними вбачалися йому прикінцеві слова замітки «Шевченкові роковини» – про працю заради створення щасливої вольної сем'ї [8, 3]. Бо ж добре відомо, до якої «праці» закликав Шевченків «Заповіт» перед фінальним «незлим тихим словом».

Висновки. Оpubлікована у «Громадській думці» замітка «Шевченкові роковини» безумовно заслуговує на увагу дослідників шевченкознавства межі ХІХ – ХХ ст. З одного боку, вона представляє досить традиційну інтерпретацію творчості Шевченка, національного поета і вчителя. З іншого – автор статті не обмежується словесною глорифікацією, він закликає читачів сприймати Шевченкові рядки як щоденне керівництво до дії. Окрім того, Грінченко підкреслює консолідуюче значення постаті автора «Кобзаря», стверджуючи, що вшанування його пам'яті має об'єднувати українців незалежно від місця проживання чи соціального статусу. Вивчення читацького сприйняття «Шевченкових роковин», а також інших матеріалів, публікованих на сторінках тогочасної української преси, дозволило виявити як суперечливість

їх розуміння, так і перейнятість реципієнтів авторськими інтенціями, жвавий особистісний відгук на порушені у текстах проблеми.

Додаток¹⁰

Шевченкові роковини

Щороку в той місяць, як умер Шевченко, справляють його роковини. Збираються люде, читають Шевченкові писання, розказують про його життя та про його твори, співають ті пісні, що він поскладав.

У нас, на Україні російській, попереду се робилося нишком, а тепер, як стало на це трохи вільніше, робиться воно часом і зовсім прилюдно. Та робиться се тільки по городах, де люде більше письменні і більше знають Шевченка, а по селах такого ще не чуть. Та як сільські люде більше довідаються про Шевченка, то робитиметься це й по селах, – так саме, як воно вже робиться на австрійській Україні: на Буковині та в Галичині. Багато нашого народу живе також за широким морем – в Америці, то й там у місяці фебралі справляють люде Шевченкові роковини.

Добре се діло. Великий чоловік був Шевченко, велике він діло зробив нашому народові, бо стояв за його волю ще тоді, як народ сей гнувся в кріпацькій неволі, зворушив він душу освіченим людам та й направляв їх до праці на добро робочих людей. І досі Шевченкове слово займає серце зглибока, навчає, що треба скасувати такий лад, де люде поділилися на мужиків та на панів, – хай будуть усі рівні правом вільні люде та гуртом роблють для людського щастя. І через те годиться Шевченка поминати, шанувати його і співом, і читанням, і добрим словом.

Та тільки ж сього мало. Самими словами нічого не зробиш і коли хочеш добра, то треба доложити рук, треба діла. І коли ми справді любимо Шевченка і хочемо, щоб його думки справилися, то повинні ми поминати його не самими словами, а й ділами, ділами щоденними.

---

¹⁰ Текст замітки подано за першодруком [8, 3]. Збережено авторські граматичні особливості; орфографію та пунктуацію уніфіковано та унормовано згідно правил сучасної української мови.

Діла ці повинні бути такі, щоб через їх заводився той лад між людьми, про який казав нам Шевченко.

*Обніміте, брати мої, –
Найменшого брата, –
Нехай мати усміхнеться,
Заплакана мати.*

Оце й є перше діло, якого вимагає Шевченко від освічених людей: свій розум, свою науку, свій хист покласти на те, щоб пригорнути до себе того, хто був досі «найменшим братом» – робочого чоловіка, щоб стати з ним однією розумною освіченою сем'єю та гуртом доходити собі щасливого людського життя.

*І далі Шевченко каже:
Учіться, брати мої,
Учітесь, читайте.
І чужого навчайтесь
Й свого не цурайтесь.*

Оце наука, яка рівно приходить і до інтелігенції (освічених людей), і до робочого чоловіка. Освіта, наука запоможе і тим, і тим поєднатися для гуртової роботи. Та тільки ж треба вчитися, не цураючися свого.

Це проти тих говориться, що вивчившись, цураються своєї мови, свого народу, обмоскалюються або обполячуються та так будяками колючими, бур'яном нікчемним і ростуть на нашому полі без ніякого добра для свого народу.

*Не цурайтесь того слова,
Що мати співала,
Як малого колихала,
З малим розмовляла.*

Отак хоче Шевченко і добре хоче.

Бо тільки тоді, коли ми не будемо покидати свого рідного слова, коли робочий чоловік і освічений інтелігент говоритимуть однією українською мовою, – тільки тоді вони так як треба пригорнуться один до одного, тільки тоді вони зможуть гуртом працювати для людського щастя. Бо поки «пан» говорить мовою «панською», а «мужик» – «мужицькою», доти все вони будуть поділені проміж себе і не буде в їх ладу.

А ладу сього їм треба, бо перед їми стоїть велике діло: завести такий порядок у нашому краї, щоб кожному чоловікові була в житті законом забезпечена воля, щоб право для всіх було рівне, щоб хлібороб мав скільки треба йому землі, щоб усі робочі люде жили в достатках. Тільки тоді, як усе це зробиться, тільки тоді справді «усміхнеться заплакана мати» – Україна.

Отож і будемо робити так, щоб це все зробилося в нас.

*Страшно впасти у кайдани,
Умірать в неволі;
А ще гірше спати, спати,
І спати на волі,
І заснути на вік-віки
І сліду не кинуть
Ніякого!.. Однаково –
Чи жив, чи загинув.*

Це все одно, що «гнилою колодою по світу валятись», каже Шевченко.

Не будьмо ж ми такою колодою, не будемо спати, а будемо робити, щоб завелася в нас та щаслива вольна сем'я, якої так дуже хотів Шевченко, про яку він нам заповідав у своєму «Заповіті», кажучи:

*І мене в сем'ї великій
В сем'ї вольній, новій
Не забудьте пом'янути
Незлим тихим словом.*

А поки ще тії сем'ї нема, – поминаймо Тараса Шевченка – ділами.

Б. Грінченко]

Список використаної літератури

1. Беззуб Ю. Постаць Тараса Шевченка у публіцистичній спадщині Бориса Грінченка 1892–1893 років / Ю. Беззуб // Українознавство. – 2013. – № 3/4. – С. 48–54.
2. Василенко М. Записка до Б. Грінченка. б. д. / М. Василенко // Інститут рукопису Національної бібліотеки ім. В. І. Вернадського НАН України (далі – ІР НБУВ). – Ф. III. – Од. зб. 35782.

3. Вік (1798–1898). – К.: Друк. С. В. Кульженко, 1900. – 464 с.
4. Гермайзе О. До біографії Б. Д. Грінченка / О. Гермайзе // Життя й революція. – 1926. – № 4. – С. 78–80.
5. Грінченко Б. Під тихими вербами: Вибрані твори / Б. Грінченко; упор. та прим. Т. Третяченко. – К.: Радянська школа, 1991. – 494 с.
6. Грінченко Б. Тяжким шляхом (Про українську пресу) / Б. Грінченко. – К.: Друк. 1-ої Київ. друк. спілки, 1912. – 76 с.
7. Грінченко Б., Драгоманов М. Діалоги про українську національну справу / Б. Грінченко, М. Драгоманов; відп. ред. П. Сохань. – К.: Ін-т укр. археографії НАНУ, 1994. – 288с.
8. Громадська думка. – 1906. – № 45 (26 лют.).
9. Євтушенко С. Рецепція феномена Тараса Шевченка Борисом Грінченком та його сучасниками / С. Євтушенко // Дослідження молодих вчених у контексті розвитку сучасної науки: Матер. III щоріч. Всеукр. наук.-практ. конф. – К.: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2013. – С. 210–220.
10. Єфремов С. Щоденник. Про дні минулі (спогади) / С. Єфремов; упор., вступ. ст. І. Гирич. – К.: Темпора, 2011. – 792 с.
11. Жученко М. Про українську літературну мову / Д. Дорошенко // Матеріали з історії національної журналістики Східної України початку XX століття / Уклад. Н. М. Сидоренко, О. І. Сидоренко – К.: Дослідн. центр історії укр. преси, 2001. – С. 225–238.
12. Одінцова М. «„Кобзар” Шевченків для дітей»: нереалізований видавничий проект Бориса Грінченка / М. Одінцова // Український інформаційний простір. – 2013. – № 1. – Ч. 1. – С. 128–134.
13. Погрібний А. Шевченкова творчість в оцінці Грінченка (До характеристики світоглядних позицій критика) / А. Погрібний // Радянське літературознавство. – 1970. – № 9. – С. 45–55.
14. Познякова М., Позняков П. Лист До Б. Грінченка. 26 лют. 1906. / М. Познякова, П. Позняков // ІР НБУВ. – Ф. III. – Од. зб. 39136. – Арк. 1–2 зв.
15. Познякова М., Позняков П. Лист До Б. Грінченка. 1 трав. 1906. / М. Познякова, П. Позняков // ІР НБУВ. – Ф. III. – Од. зб. 39137. – Арк. 1–1 зв.
16. Пономаренко Г. Оніричні елементи в поезіях Т. Шевченка та Б. Грінченка / Г. Пономаренко // Вісник Київського славистичного університету. – 2005. – № 22. – С. 29–32.
17. Світленко С. Постать Т. Г. Шевченка в діяльності Б. Д. Грінченка на Катеринославщині / С. Світленко // Придніпров'я: історико-краєзнавчі дослідження. – 2014. – Вип. 12. – С. 76–84
18. Сивенький В. Як я перейшов од слова до ... думки (Ніби оповідання); Я видаю газету / В. Самійленко // Матеріали з історії національної журналістики Східної України початку XX століття / Уклад.

Н. М. Сидоренко, О. І. Сидоренко – К.: Дослідн. центр історії укр. преси, 2001. – С. 361 – 369.

19. Старовойтенко І. Матеріали Бориса Грінченка на сторінках української газети «Рада» / І. Старовойтенко // «Я йшов туди, де гуркіт праці чути...»: Матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (VI Грінченків. читання). – К.: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2014. – С. 232–254.

20. Старовойтенко І. Перша щоденна газета Наддніпрянщини / І. Старовойтенко // Громадська думка. Щоденна політична, економічна і літературна газета. 1905–1906: Анот. системат. покажчик / Упор. І. Старовойтенко, Ю. Горбач, Л. Кузьменко. – К.: Темпора, 2011. – С. 5–40.

21. Т. Г. Шевченко в епістолярії відділу рукописів / Упор. М. П. Візир та ін., відп. ред. Ф. К. Сарана. – К.: Наукова думка, 1966. – 492 с.

22. Чикаленко Є. Спогади (1861–1907) / Є. Чикаленко. – Нью-Йорк: УВАН у США, 1955. – 504 с.

23. Чорновіл В. Твори: У 10 т. / В. Чорновіл. – К.: Смолоскип, 2002. – Т. 1: Літературознавство. Критика. Журналістика / Упор. та комент. В. Чорновіл, відп. ред. М. Коцюбинська. – 634 с.

24. Шевченко Т. Повне зібрання творів: У 12 т. – Т. 1: Поезія 1837–1847 / Т. Шевченко / Упор. та комент. І. Д. Бажинова, В. С. Бородіна, Л. С. Генералюк та ін. – К.: Наукова думка, 2003. – 784 с.

25. Яременко В. Листи Бориса Грінченка до Володимира Гнатюка / В. Яременко // Бахмутський шлях. – 2005. – № 3/4. – С. 144–188.

Одержано редакцією – 20.04.16

Прийнято до публікації – 18.10.16

Summary. Dmytro Yesypenko. «...until I read the newspaper, I had flooded it with my tears...»: toward the history of publishing and readers reception of Borys Hrinchenko's article «Shevchenko's anniversary».

The article deals with the context of the note appearance on pages of «Hromadska dumka», the first daily newspaper of Naddnypryanschyna, territory of Ukraine within the Russian Empire. There are briefly described structure and semantic content of Hrinchenko's text. On the one hand, it interprets in a quite traditionall way creativity of Shevchenko as a national poet and teacher. On the other, author calls not only to verbal honor of poet's work, but also to understand his texts as a daily guide to action. Particular attention cause texts published in

that time press. The study of this issue showed the ambiguity of perception new (in terms of language and content) materials both by educated urban residents and peasants. In addition for the first time after 1906 there is published text of «Shevchenko's anniversary» note.

Keywords: *Shevchenko studies in the early 20th century, history of Ukrainian journalism, reader, literary source, publication, censorship, «Hromadska dumka» newspaper, «Nova hromada» journal, Mariia Hrinchenko, Serhii Yefremov, Volodymyr Leontovych.*

УДК 82.161.2.09:7.07

Марія СЕНЕТА

**СТУДІЯ «НЕЗРИМІ СКРИЖАЛІ КОБЗАРЯ
(МІСТИКА ЛИЦАРСТВА ЗАПОРОЗЬКОГО)»
ДМИТРА ДОНЦОВА В КОНТЕКСТІ
ДІАСПОРНОГО ШЕВЧЕНКОЗНАВСТВА:
ХРИСТОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ**

У статті здійснено спробу аналізу праці Дмитра Донцова «Незримі скрижалі Кобзаря (Містика лицарства запорозького)» з погляду христологічної методології. Наголошується на оригінальності підходу. Ця монографія стала наслідком розмислів Д. Донцова про поета. Студія розглядається на тлі розвитку діаспорного шевченкознавства. Вдалося виявити, що це перша цілісна монографія, у якій постать Т. Шевченка не спотворюється. Поет постає як національно свідомий і відповідальний громадянин своєї країни, бореться за свободу України. Це геніальний поет, що розуміє силу слова, воло-